

Історичні передумови українського правового нігілізму

Невід'ємною рисою сучасного українського життя є глобальний правовий нігілізм. З огляду на це проблема його подолання стає чи не найактуальнішою на сьогодні, адже не може йти мова про правову державу в тому суспільстві, де ігноруються права та свободи людини і громадянина, де право взагалі не належить до першорядних цінностей. А оскільки правовий нігілізм як продукт соціальних відносин зумовлений багатьма причинами, необхідною умовою подолання є з'ясування джерел його виникнення.

Правовий нігілізм українського суспільства виник не на голому місці: він мав глибокі історичні корені. Багатовікова правова незабезпеченість суспільства, нерівність перед законом і судом, правовий цинізм уряду та інших вищих органів влади, попрання національної самобутності народу — все це «вбило всяку повагу до законності» в Україні. Правосвідомість українського суспільства на сучасному етапі визначається багато в чому саме тими традиціями, що були закладені віковими процесами боротьби нашого народу за свою державність, культуру (особливо мову), релігію.[1; с.30] Ці традиції беруть початок з доби Київської Русі, тому що саме в цей період було прийнято православ'я, яке визначило вектор духовного, політико-правового розвитку, як українців, так і інших слов'янських народів. Правосвідомість населення Київської Русі формувалась багато в чому під впливом візантійського права.

У подальшому розвитку українські землі перебували під юрисдикцією різних держав. У цей час правосвідомість українського народу набула ознак правового нігілізму, скептичного ставлення до законодавства, яке часто-густо насаджувалося державою загарбником і не відповідало інтересам нашого народу, оскільки законодавство було або польським, або австро-угорським, або російським, тільки не українським. Тому правосвідомість українців більше "орієнтувалась" на традиції, звичаї як засіб збереження своєї національно-культурної ідентичності, аніж на позитивне право.

У підсвідомості більшості населення України влада і право асоціювались із насильством над людиною, що стало однією з причин породження правового нігілізму в суспільстві. Тому українське населення боялось влади, не вірило у справедливість права і всіляко намагалось позбутися зазначених атрибутів держави [2, с.114-115]. За сотні років українці звикли до того, що порядок у державі підтримується всілякими силовими засобами. Тому в людей виробилось “політико-генетична” звичка підкорення силі й страху.

До входження України до складу Росії правосвідомість українського суспільства формувалась більшою мірою під впливом європейської традиції у її польсько-литовському варіанті. У той же час Україна, перебуваючи на межі “західного” та “східного” культурно-історичних світів, не могла бути вільною від впливу інших народів (росіян, татар, турків). У цей історичний період формується “порубіжна правосвідомість українства”. Особливістю такого типу правосвідомості є синтетичність щодо поглядів та уявлень про право, справедливість, свободу. Такий тип правосвідомості є достатньо “рухливим” та толерантним, що дозволяло і дозволяє українцям зрозуміти і прийняти інші світоглядні системи.

Трагедія сьогоденної України в тому, що в силу історичних обставин вона опинилася у сфері впливу двох культур: західної і східної, які накладалися одна на одну. У Східній Україні проводилася асиміляція національних форм побуту, традицій звичаїв українського народу з боку як державно-владних структур, так і православної церкви, яка стала оплотом суспільного консерватизму та антиукраїнських настроїв. А характеристика моралі з її поняттями добра і зла, особливо в російськомовних містах, вивітрена з народної свідомості. У Західній Україні, яка довгий час перебувала в складі Австро-Угорщини та Польщі, українському народові значною мірою допомогла зберегти свою індивідуальність і остаточно не відійти від західної культури саме греко-католицька церква. Так, серед визначальних рис населення Галичини можна виокремити історично вироблені законслухняність, уміння господарювати, цілеспрямованість та національний патріотизм, які за умови кваліфікованого керівництва мали б стати добрим підґрунтям для державного будівництва. Однак як раз у галицької еліти відсутній досвід державного керівництва, оскільки за

часів панування Польщі та Австро-Угорщини вона взагалі не залучалась до влади, а в умовах СРСР керівні посади в Галичині надавалися росіянам або наддніпрянцям. Таким чином, перебуваючи у складі двох імперій з полярними культурами, український народ опинився в катастрофічному становищі – його культурне ядро розщепилось на дві підкультури: східну і західну. І саме тому український народ як цілісність не сприймається практично ніким[3,с.19].

Розвитку правового нігілізму сприяв і вхід України до складу СРСР, який потягнув за собою порушення прав і свобод людини, створення репресивного законодавства, недосконалість правосуддя і його залежність від виконавчої влади, які стали нормою життя. У ті часи не людина, її життя і здоров'я, честь і гідність недоторканість і безпека, а влада вважалася найвищою соціальною цінністю, що кваліфікувалась як одна з визначних засад радянської історії. Унаслідок цього право і закон розглядалися як другорядні щодо держави явища. Існуючі союзні Конституції були здебільшого деклараціями та “показухою”, аніж реально діючими гарантіями прав та свобод людини. До того ж, часто невдалі, “уривчасті” спроби реформувань та перетворень в період перебудови призвели до масової зневіри суспільства та розвитку нігілістичних поглядів на нові цінності, право, політику, мораль.

У таких умовах цілком природно, що з правовим нігілізмом не тільки не боролися, про нього навіть і не згадували, мовби його не існує. Чимало сприяв правовому нігілізму і процес перебудови, що супроводжувався, “війною законів”, національними конфліктами, падінням державної дисципліни і ще сотнями причин, що породжували і примножували це негативне явище. Проте найбільш значущою з них стало те, що як тільки країна відмовилась від тоталітарних методів правління і спробувала стати на шлях правової держави, як тільки скуті раніше в економічному і політичному плані люди отримали реальну можливість користуватися правами і свободами, так одразу ж дали про себе знати низький рівень правової культури суспільства, пануюча в ній зневага до права, його недооцінка. [3; с.23]

Явища правового нігілізму (невизнання законів, негативне ставлення до права) — найбільш поширена і укорінена форма деформації правосвідомості населення в державах з авторитарним і тоталітарним режимами. Також до

правового нігілізму призводять і порушення прав людини та громадянина, відсутність належних умов для їх реалізації. Неналежна правова захищеність особи підриває її віру в закон, у здатність держави заперечити порядок і спокій у суспільстві, захистити людей від злочинних послань. Безсилля права не може породити позитивного ставлення до нього, людина перестає поважати право, оскільки не бачить в ньому надійного гаранта й опори.

У таких умовах навіть у законослухняних громадян виробляються антиправові стереотипи. До розчарування в законах, появи правового скепсису призводить і правовий ідеалізм. Його сутність полягає у переоцінці об'єктивних можливостей права, його ролі у вирішенні найскладніших проблем суспільства. У світовій практиці вже давно визначене цивілізоване співвідношення – відповідно, 80% і 20%. Перші – закони, другі – акти, що їх регламентують. В Україні все навпаки. До речі, в незалежній Україні досі продовжують функціонувати близько 100 законів прийнятих ще за радянської влади.[4; с.34]

У період роботи 4-го скликання парламенту (2002-2006 рр.) були ухвалені й набрали чинності 1138 законів і 6 кодексів. За той же час на розгляд парламенту внесено трохи менше як 5000 законопроектів – 49222 проекти законів і 34 проекти кодексів. Отже, за рік реєструвалося в середньому понад 1200 проектів законів і кодексів. Це набагато більше, ніж у попередньому, третьому, скликанні, – тоді загальна кількість писаних законопроектів становила 3624 за скликання, або близько 900 за рік. Більшість ухвалених протягом 4-го скликання законодавчих актів (677 із 1144) – це закони про внесення змін.[1,с.17] Причому в практиці Верховної Ради України часто буває, що зміни починають вносити в недавно ухвалений закон.

Справжньою проблемою сьогодні є те, що навіть розумні закони не працюють. Це пов'язано або із відсутністю механізмів їх реалізації, або із кризовим станом, в якому перебуває наша держава. Прийняття законів без попереднього аналізу їх практичного втілення заздалегідь прирікає їх на бездіяльність. Мусимо визнати – правосуддя не стало доступним для переважної більшості громадян України. Практично відсутня безоплатна правова допомога. Майже половина судових рішень сьогодні не виконується.

Після проголошення незалежності України явища правового нігілізму не зникли, а навпаки - поширились. Але змінились передумови, причини зневажливого ставлення до закону. Найпоширенішими серед них, як свідчать результати соціологічних досліджень, є падіння рівня життя людей, інфляція, зростання цін на товари, нестабільність і невисока якість нового законодавства, зневіра громадян у можливості розбудови незалежної правової держави, криза влади, помилки керівництва тощо.

Правовий нігілізм, так би мовити, у "чистому вигляді" (тобто ігноруванні всіх без винятку норм права) зустрічається рідко. Більш поширеним є прихований, або латентний, правовий нігілізм, коли ігнорується якась конкретна правова норма або галузь права. На цей час причинами прояву правового нігілізму в Україні можна вважати: — невпорядкованість законодавства, його нестабільність і суперечливість; — низьку правову культуру; — слабкість механізму приведення в дію прийнятих законів та ін.

Отже, правовий нігілізм – явище історичне і на різних етапах розвитку суспільства змінює свій зміст, форми прояву, чинники, що його породжують і відтворюють. Тому для успішної боротьби з ним на сучасному етапі необхідний конкретний підхід, що враховує особливості його існування в українському суспільстві.

Література:

1. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин / О. Петришин // Право України. — 2010. — № 3. — С. 14–35.
2. Колодій А.М. Принципи права України: Монографія. - К.: Юрінком Інтер, 1998. - 208 с.
3. Туманов В.А. О правовом нигилизме // Советское государство и право - 1989.- №10.- С. 15-24.
4. Братасюк В., Братасюк М. Правова культура: Залежність рівня її розвитку від зрілості особистісного начала // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. Щорічник. – 1999. – С. 32-38

Заявка

На участь у Міжнародній науковій Інтернет-конференції молодих правників

„Новітні наукові дослідження держави і права - 2012”

Прізвище – Ткаля

Ім'я - Олена

По батькові - Вікторівна

Місце роботи або навчання (курс) - доцент кримінально-правових дисциплін Миколаївського комплексу Національний університет «Одеська юридична академія»

Вчене звання, посада - К.ю.н

*Тема доповіді - **Історичні передумови***

українського правового нігілізму

Назва секції - Теорія та історія держави та права. Філософія права.

Прізвище, ім'я, по-батькові, наукова ступінь, вчене звання, місце роботи, посада наукового керівника

Координати для контакту:

Індекс

Адреса м. Миколаїв, вул. 12-та Поздовжня 1, кв. 41

Тел.: (0512)-21-93-50

Ел. адреса Tk-helen@rambler.ru